

**PERSEKITARAN YANG MEMBENTUK MODAL INSAN
DALAM NOVEL KANAK-KANAK**
Environment that Form Human Capital in Children's Novels

ROHAYATI BINTI JUNAIDI

*Akademi Pengajian Melayu, Universiti Malaya, 50603 Kuala Lumpur
rohayatijunaidi87@yahoo.com
Dihantar: 26 Februari 2020/Diterima: 13 Mei 2020*

Abstrak Kajian ini menganalisis persekitaran dalam novel kanak-kanak, iaitu sama ada persekitaran memainkan peranan penting terhadap sahsiah, tingkah laku, emosi dan akademik kanak-kanak. Bertitik-tolak daripada kesedaran tersebut, kajian terhadap novel kanak-kanak yang pernah memenangi Hadiah Sastera Perdana Malaysia (HSPM) yang sarat dengan nilai-nilai murni dijadikan fokus kajian. Persekitaran yang difokuskan dalam kajian ini merangkumi hubungan kanak-kanak dengan ahli keluarga, rakan, guru dan jiran. Setiap persekitaran yang digarap oleh pengarang merupakan cerminan realiti masyarakat yang ditulis dengan bahasa yang indah. Oleh itu, menerusi kajian ini pengkaji telah menggunakan novel *Beruk* (2010) dan novel *Azrul Wira Anak Laut* (2006) untuk dijadikan bahan kajian. Novel ini dipilih kerana memperlihatkan persekitaran yang berhubungan secara langsung dengan kanak-kanak dalam mempengaruhi tingkah laku kanak-kanak. Novel kanak-kanak terpilih dianalisis dengan menggunakan salah satu prinsip dalam Teori Ekologi Bronfenbrenner (1979), iaitu mikrosistem. Kaedah yang digunakan dalam kajian ini ialah analisis teks. Dapatan kajian menunjukkan bahawa novel kanak-kanak terpilih memperlihatkan persekitaran positif dan negatif untuk membentuk kanak-kanak menjadi modal insan yang berkembang seimbang dari segi emosi, jasmani dan akademik. Kesimpulannya, novel yang dihasilkan untuk bacaan kanak-kanak menerapkan persekitaran realiti yang kaya dengan nilai-nilai moral dalam membentuk modal insan yang diperlukan oleh negara.

Kata kunci: Persekitaran, novel kanak-kanak, Teori Ekologi Bronfenbrenner (1979), mikrosistem, modal insan, nilai-nilai moral.

Abstract *This study analyze the environments in children's novels and their important roles on children's personality, behavior, emotion and academic. This study focuses on children's novels, which are laden with pure values that have won the Hadiah Sastera Perdana Malaysia (HSPM). The study focuses on children's relationship with their family member, friend, teacher and neighbour. Each environment in the novel reflects the reality of the community and its beautiful language. Therefore, the researcher has adopted Beruk (2010) and Azrul Wira Anak Laut (2006) as the study materials. These novels were chosen because they depict the environments that are directly related to children and influence their behavior. These children's novels were analyzed using one of the principles in Bronfenbrenner's Ecological Theory (1979) namely microsystem. This study utilized text analysis. The findings of the study showed that both children's novels demonstrated an environment that can be applied in shaping human capital such as children's behavioral, emotional and social balance. In conclusion, novels that are designed for children's reading incorporate real environment that is rich in moral values and capable of shaping human capital.*

Keywords: *Environment, children's literature, Bronfenbrenner's Ecological Theory (1979), microsystem, human capital, moral values.*

PENDAHULUAN

Karya sastera merupakan hasil pengamatan pengarang terhadap kehidupan realiti dan diterjemahkan dalam sebuah cerita yang dapat memberi manfaat kepada khalayak. Khairul Anum (2017) menyatakan bahawa karya sastera menjadi cerminan masyarakat dan perakam keperihalan kemanusiaan. Hal ini selari dengan pernyataan Burhan Nurgiyantoro (2010: 25) yang menyatakan bahawa "*Literature is culture in action containing life models.*"

Persekitaran yang melingkari kehidupan kanak-kanak memainkan peranan penting dalam membentuk keperibadian kanak-kanak. Hal ini demikian kerana persekitaran yang seimbang dan baik dapat menghasilkan modal insan yang bermutu. Norazimah (2015: 3) menyatakan bahawa modal insan adalah individu yang berilmu, berkeyakinan, mempunyai nilai

murni dan moral yang tinggi, beretika, berbudi pekerti, bersopan santun, berdisiplin, dinamik, inovatif, kreatif, sihat, bersemangat patriotik, adil, progresif, cekal dan berdaya saing.

Oleh hal yang demikian, persekitaran yang berinteraksi secara langsung dengan kanak-kanak seperti ahli keluarga, guru, rakan dan jiran memainkan peranan penting dalam memastikan kanak-kanak dapat memiliki kualiti sebagai modal insan. Perhubungan yang baik antara kanak-kanak dengan persekitaran-persekitaran tersebut dapat membentuk nilai-nilai murni dalam diri kanak-kanak. Zakaria, Ahmad Munawar dan Noranizah (2012) turut menyatakan bahawa pengaruh ibu bapa, guru, rakan sebaya dan masyarakat mempengaruhi tingkah laku individu.

Persekitaran yang diperlihatkan dalam novel kanak-kanak dapat dijadikan panduan dalam melihat persekitaran yang mempengaruhi sahsiah, tingkah laku, emosi dan pelajaran kanak-kanak. Justeru, dengan menggunakan salah satu prinsip yang terdapat dalam Teori Ekologi Bronfenbrenner (1979), iaitu mikrosistem, persekitaran yang berhubungan langsung dengan kanak-kanak, seperti ahli keluarga, guru, rakan dan jiran dalam novel *Beruk* (2010) dan *Azrul Wira Anak Laut* (2006) dianalisis bagi mengenal pasti persekitaran yang mampu melahirkan modal insan yang berkualiti dan sarat dengan nilai-nilai murni.

SOROTAN LITERATUR

Artikel Mohd Firdaus & Normaliza (2014) bertajuk “Cerita rakyat membentuk moral positif kanak-kanak melalui nilai murni” memperlihatkan bahawa cerita rakyat dalam *Buku Koleksi Himpunan 366 Cerita Rakyat di Malaysia* sarat dengan nilai-nilai murni yang dapat mendidik kanak-kanak. Selain itu, kajian nilai sosiobudaya dalam sastera kanak-kanak pernah dilakukan oleh Nik Rafidah dan Awang Azman (2017) dalam kajian yang bertajuk “Nilai sosiobudaya dalam cerita kanak-kanak pilihan” menunjukkan bahawa cerita-cerita rakyat sarat dengan nilai-nilai sosiobudaya. Kajian menunjukkan bahawa cerita-cerita rakyat yang kaya dengan nilai-nilai sosiobudaya mampu mendidik kanak-kanak dan secara

tidak langsung menjelaskan tanggungjawab masyarakat Melayu tradisi terhadap masyarakat. Di samping itu, terdapat juga kajian yang melihat nilai-nilai murni dalam kesusasteraan Melayu tradisional yang pernah dibuat oleh Norazimah (2015). Berdasarkan kajian Norazimah yang bertajuk “Penghayatan nilai murni dalam pembangunan modal insan melalui kesusasteraan Melayu tradisional”, memperlihatkan bahawa sastera Melayu tradisional seperti pantun, syair, teks *Sejarah Melayu*, *Hikayat Merong Mahawangsa* dan *Hikayat Hang Tuah* sarat dengan nilai-nilai murni yang dapat melahirkan individu yang berkualiti. *Hikayat Melayu* dikategorikan sebagai karya adab yang penuh dengan pedoman tentang kelakuan atau perbuatan yang bermoral, budi pekerti yang bersih dan sifat-sifat luhur yang disampaikan melalui cerita-cerita nasihat dan teladan untuk membentuk modal insan.

Aras (2015) menjelaskan bahawa kesusasteraan dan psikologi saling berhubung kait. Walaupun konsep, kaedah dan pendekatannya yang berlainan, kedua-dua bidang ilmu ini mempunyai hubungan dengan manusia dan reaksi mereka seperti kesengsaraan, keinginan, individu dan kebimbangan sosial. Kajian ini sejajar dengan kajian Bettina (2014) yang memperkatakan bahawa novel kanak-kanak bukan sahaja menyokong perkembangan emosi pembaca, tetapi juga mempengaruhi pandangan dan empati terhadap orang lain. Arba'ie dan Nik Rafidah (2011) dalam kajian yang bertajuk “Pembentukan emosi kanak-kanak melalui bahan bacaan” menunjukkan bahawa karya sastera mampu mempengaruhi emosi dan membawa nilai-nilai moral yang mampu mendidik kanak-kanak. Salmah (1981) dalam kajiannya yang bertajuk “Sastera untuk kanak-kanak: Fungsi dan Implikasinya” turut menjelaskan peranan sastera dalam kehidupan kanak-kanak. Kajian Salmah (1981) menunjukkan bahawa sastera kanak-kanak menjadi medium penting dalam mendidik kanak-kanak meliputi pengetahuan moral, estetika, budaya dan nilai yang mampu mempengaruhi keperibadian kanak-kanak. Kajian Aras (2015), Bettina (2014), Arba'ie dan Nik Rafidah (2011) dan Salmah (1981) memperlihatkan peranan karya sastera sebagai medium pendidikan dan mempengaruhi emosi kanak-kanak. Hal ini menunjukkan bahawa karya sastera menggalas tanggungjawab penting dalam mempelajari bagaimana persekitaran mampu mempengaruhi sahsiah dan tingkah laku.

Justeru, bagi melihat persekitaran yang dapat membentuk modal insan menerusi novel kanak-kanak sebagai cerminan persekitaran kanak-kanak dalam dunia sebenar, maka Teori Ekologi Bronfenbrenner (1979, 1986) adalah bersesuaian dengan fokus kajian ini. Hal ini demikian kerana Teori Ekologi Bronfenbrenner merupakan sebuah teori yang memfokuskan persekitaran kanak-kanak dalam melihat perkembangan kanak-kanak. Terdapat beberapa kajian lepas dari dalam dan luar negara yang mengaplikasikan Teori Ekologi Bronfenbrenner (1979, 1986) dalam mengkaji persekitaran kanak-kanak. Antaranya, Stivaros (2007) dalam kajian yang bertajuk “*An Ecological Perspective of Children’s School Experiences and Educational Outcome*” menggunakan Teori Ekologi Bronfenbrenner dan *Socio-Cultural Theory* oleh Vygotsky’s untuk mengkaji sistem pendidikan di England dalam mempengaruhi pengalaman pendidikan dan prestasi sekolah kanak-kanak. Kajian tersebut memperlihatkan hubungan penting antara rumah dan sekolah dalam mempengaruhi perkembangan kanak-kanak. Abd. Razak (2011) dalam kajian yang bertajuk “Hubungan Konteks Keluarga dengan Penglibatan Ibu Bapa dan Pencapaian Akademik Anak-anak di Sekolah Menengah” pula membuktikan bahawa amalan keibubapaan dalam pendidikan di rumah sahaja dapat melahirkan kanak-kanak yang berjaya dalam pelajaran. Hal ini menjelaskan bahawa konteks keluarga lebih berperanan dalam melahirkan kanak-kanak yang cemerlang dalam akademik.

Denis (2012) dalam kajian yang bertajuk “*Attention Deficit Hyperactivity Disorder and Bronfenbrenner’s Ecology of Human Development*” mengkaji kanak-kanak yang bermasalah dalam tingkah laku ataupun lebih dikenali sebagai *Attention Deficit Hyperactivity Disorder* (ADHD) dengan memfokuskan kepada kanak-kanak, keluarga, sekolah, jabatan perubatan dan jabatan-jabatan yang terlibat terhadap perkembangan psikologi kanak-kanak. Berdasarkan kajian Denis (2012), perkembangan kanak-kanak dipengaruhi oleh ibu bapa dan keluarga, sekolah, teknologi dan media massa. Noralina (2016) dalam kajiannya yang bertajuk *Ekologi Keluarga dan Kesejahteraan Hidup Kanak-kanak Miskin di Malaysia* menggunakan Teori Ekologi Manusia dan Pendekatan Ekologi Keluarga dalam mengkaji tahap kesejahteraan hidup kanak-kanak di Malaysia. Kajian tersebut turut menentukan hubungan ekologi keluarga terhadap hidup kanak-

kanak dan membina indeks kesejahteraan hidup kanak-kanak di Malaysia. Kajian-kajian tersebut membuktikan persekitaran yang melingkungi kanak-kanak terdiri daripada ahli keluarga, rakan, guru, jiran, peraturan, organisasi, nilai, agama, budaya dan perubahan yang berlaku dalam kehidupan turut memainkan peranan penting terhadap perkembangan sahsiah, tingkah laku, emosi dan akademik kanak-kanak.

Bertitik tolak daripada kajian-kajian lepas yang menganalisis karya sastera kanak-kanak memperlihatkan bahawa karya sastera kanak-kanak mampu menjadi medium dalam mengenal pasti dan mempelajari persekitaran yang mempengaruhi sahsiah, tingkah laku, emosi dan akademik kanak-kanak. Persekitaran dalam karya menjadi unsur penting dalam memahami persekitaran realiti kanak-kanak kerana hasil karya digarap daripada realiti kehidupan dan diolah dengan bahasa yang indah. Justeru, kajian ini akan mengenal pasti dan menganalisis persekitaran dalam novel *Beruk* (2010) dan *Azrul Wira Anak Laut* (2006) dengan menggunakan Teori Ekologi Bronfenbrenner (1979).

PERNYATAAN MASALAH

Terdapat beberapa kajian memperlihatkan peranan karya sastera terhadap tingkah laku kanak-kanak. Antaranya, Burhan Nurgiyantoro (2010) menyatakan bahawa pemaparan watak-watak baik dalam karya dapat menjadi teladan kepada kanak-kanak. Perwatakan dalam karya memberi impak positif terhadap kanak-kanak. Arba'ie dan Nik Rafidah (2011: 67 & 68) turut memperkatakan bahawa “Sastera kanak-kanak menggalas peranan penting dalam masyarakat sebagai mempengaruhi corak pemikiran, pembentukan personaliti dan emosi kanak-kanak melalui pembacaan.” Hal ini menunjukkan bahawa karya sastera dapat dijadikan dokumen untuk menjadi medium dalam mendidik masyarakat. Justeru, kajian ini dilakukan untuk melihat persekitaran yang terdapat dalam karya sastera kanak-kanak, iaitu novel kanak-kanak bagi mengisi lompong tersebut. Selain itu, kajian ini didorong oleh masalah sosial yang melibatkan kanak-kanak yang semakin meruncing dewasa ini kerana pengaruh persekitaran yang melingkungi

kehidupan mereka. Setiap hari media elektronik dibanjiri dengan masalah disiplin dan salah laku kanak-kanak, sama ada di dalam sekolah mahupun di luar sekolah. Kenyataan ini sejajar dengan pendapat Mohamad Ali (2004) yang menyatakan bahawa laporan negatif yang berkaitan salah laku pelajar semakin berleluasa kebelakangan ini. *Utusan Online* yang bertarikh 19 Februari 2017 juga menyatakan bahawa masalah tingkah laku yang berkaitan disiplin dan jenayah yang melibatkan kanak-kanak semakin meningkat dan merisaukan. Persekitaran yang melingkungi kehidupan kanak-kanak ini bukan sahaja boleh dilihat melalui persekitaran sebenar tetapi juga melalui persekitaran yang digambarkan dalam teks sastera seperti novel kanak-kanak. Hal ini demikian kerana persekitaran yang dipaparkan dalam karya adalah realiti sebenar masyarakat yang diolah dengan bahasa yang indah.

Oleh itu, persekitaran yang digarap dalam novel menjadi fokus kajian kerana kesusasteraan kanak-kanak merupakan saluran penting dalam daya usaha untuk mengisi sebahagian daripada tuntutan melahirkan modal insan yang berguna. Arba'ie dan Nik Rafidah (2011: 67) mengatakan bahawa “Kesusasteraan kanak-kanak ialah bahan bacaan yang sesuai untuk kanak-kanak yang mengandungi unsur hiburan dan juga pengajaran serta bersesuaian dengan kanak-kanak dari segi bentuk dan isi.” Hadijah (2006: koxi) turut menyatakan bahawa “Novel kanak-kanak dapat menjadi suatu wadah dan medium penyaluran nilai-nilai masyarakat serta mampu mempengaruhi pembentukan psikologi kanak-kanak.” Justeru, bertitik tolak daripada peranan penting karya sastera dalam menjadi medium untuk masyarakat mempelajari persekitaran yang dapat membentuk modal insan, maka kajian ini dilakukan terhadap novel kanak-kanak dengan menggunakan Teori Ekologi Bronfenbrenner (1979, 1986).

OBJEKTIF KAJIAN

Kajian ini dilakukan untuk mengenal pasti dan menganalisis persekitaran yang dapat membentuk nilai-nilai murni dalam diri kanak-kanak dalam novel kanak-kanak terpilih dengan menggunakan salah satu prinsip dalam Teori Ekologi Bronfenbrenner (1979), iaitu mikrosistem.

METODOLOGI KAJIAN

Kajian ini menggunakan kaedah analisis teks, iaitu pembacaan secara teliti yang dilakukan terhadap teks, diikuti dengan pemilihan persekitaran yang dijadikan fokus kajian. Persekitaran kanak-kanak yang dipilih dianalisis dengan menggunakan salah satu prinsip dalam Teori Ekologi Bronfenbrenner (1979), iaitu mikrosistem.

TEORI EKOLOGI BRONFENBRENNER (1979)

Perkataan ekologi berasal daripada perkataan Greek, *oikos*. Ia dicipta oleh seorang pakar biologi dari Jerman, Ernst Haeckel pada tahun 1866. *Oikos* bererti ‘rumah’ dan *logos* bererti ‘sains’. Ekologi merupakan salah satu ilmu dalam cabang sains yang mengkaji habitat dan interaksi di antara benda hidup dengan alam sekitar. Ekologi manusia ialah perihal bagaimana manusia dan persekitaran boleh menyesuaikan diri antara satu sama lain. Ekologi manusia juga merujuk kepada proses saling hubungan dan penyesuaian antara manusia dengan persekitaran (Noralina, 2018: 60). Teori Ekologi Bronfenbrenner (1979, 1986) mempunyai lima tahap persekitaran, iaitu mikrosistem, mesosistem, ekosistem, makrosistem dan kronosistem. Namun, kajian ini hanya mengaplikasikan salah satu prinsip dalam Teori Ekologi Bronfenbrenner (1979), iaitu mikrosistem.

Mikrosistem

Menurut Bronfenbrenner (1979), mikrosistem merupakan persekitaran yang terdekat dengan kehidupan individu dan merupakan lapisan pertama yang mewakili hubungan dan interaksi kanak-kanak dengan ibu bapa, adik-beradik, rakan, guru, jiran dan sesiapa sahaja yang rapat dengan kanak-kanak. Persekitaran terdekat ini dapat dilihat berlaku di tempat tinggal, sekolah dan tempat kerja, sebagaimana yang dinyatakan oleh Bronfenbrenner (1979: 3) bahawa “*at the innermost level is the immediate setting containing the developing person.*”

Individu yang melingkungi kehidupan kanak-kanak mempengaruhi perkembangan psikologi kanak-kanak. Ibu bapa yang menunjukkan kasih sayang dan penjagaan yang baik memberi kesan yang berbeza dengan ibu bapa yang tidak peduli atau garang terhadap kanak-kanak. Selain itu, sikap dan tindak balas kanak-kanak juga akan mempengaruhi sikap ibu bapa atau ahli keluarga terhadap kanak-kanak tersebut. Kanak-kanak yang berkelakuan baik akan disenangi oleh orang di sekelilingnya. Rakan, jiran dan guru juga antara individu yang rapat dengan kehidupan kanak-kanak. Kesimpulannya, persekitaran yang terdekat dengan kanak-kanak dalam lapisan pertama mikrosistem, ialah keluarga, rakan sebaya, guru dan jiran.

PERSEKITARAN YANG MEMBENTUK MODAL INSAN DALAM NOVEL KANAK-KANAK

Novel kanak-kanak merupakan salah sumber untuk melihat persekitaran kanak-kanak dalam konteks dunia realiti. Persekitaran yang melibatkan hubungan kanak-kanak dengan persekitaran terdekat yang melingkungi kehidupan mereka digarap dengan indah untuk dinikmati dan diteladani oleh masyarakat pembaca. Justeru, hubungan kanak-kanak dengan ahli keluarga, rakan, guru dan jiran dianalisis bagi melihat persekitaran yang dapat membentuk modal insan.

Persekitaran dengan Ahli Keluarga

Ahli keluarga berperanan penting dalam membentuk persekitaran yang dapat memupuk nilai-nilai murni dalam diri kanak-kanak. Bronfenbrenner (1979) dalam Noralina (2018: 120) menjelaskan bahawa “Sistem mikro adalah pola aktiviti, peranan dan perhubungan interpersonal yang dialami oleh seseorang dalam latar yang mempunyai ciri fizikal dan material tertentu dan membentuk identiti sosial kanak-kanak.” Oleh hal yang demikian, ahli keluarga hendaklah menunjukkan teladan yang baik supaya dapat menjadi panduan kepada kanak-kanak. Antara sikap baik yang ditunjukkan oleh ahli keluarga dalam novel kanak-kanak terpilih ialah menjadi Muslim yang baik. Novel *Azrul Wira Anak Laut* (2006) memaparkan ayah yang melaksanakan tuntutan agama seperti solat berjemaah hingga menjadi ikutan

kanak-kanak. “Pak Ngah Hassan baru pulang dari surau. Begitu juga Azrul. Mereka menunaikan solat maghrib dan isyak di surau dengan berimamkan Haji Hamzah” (*Azrul Wira Anak Laut*, 2006: 95). Noralina (2018: 112) menyatakan bahawa “Hubungan dengan ahli keluarga mampu memberi kesan kepada aspek moral dan spiritual seseorang.” Ahli keluarga yang berpegang kepada ajaran Islam membentuk anak yang soleh dan solehah kerana perkembangan kanak-kanak dipengaruhi oleh ibu bapa. Muhammad Nur Abdul Hafiz (2010: 54):

“Kesolehan kedua orang tua merupakan teladan yang baik bagi anak, mempunyai pengaruh yang besar terhadap kejiwaan anak. Apabila kedua orang tua mempunyai disiplin untuk bertakwa kepada Allah dan mengikuti jalan Allah, dan juga terus ada kerjasama antara kedua orang tua untuk menunaikan perkara tersebut, maka anak akan ikut tumbuh pula dalam ketaatan dan berbakti kepada Allah SWT kerana mencontoh kepada orang tuanya.”

Selain itu, dalam hubungan diantara ahli keluarga dengan kanak-kanak terdapat juga nilai ikhlas yang diterapkan oleh ahli keluarga semasa mendidik kanak-kanak. *Azrul Wira Anak Laut* (2006) memperlihatkan peranan ahli keluarga menerapkan nilai ikhlas dalam membantu orang lain yang kesusahan. Tindakan ayah mengingatkan dan memberi nasihat kepada kanak-kanak supaya tidak mengharapkan balasan setelah membantu orang lain dapat membentuk nilai ikhlas dalam diri kanak-kanak. Contohnya, Pak Ngah Hassan menasihati Azrul dan adik-adiknya supaya tidak mengharapkan balasan daripada orang yang telah diselamatkan Azrul daripada lemas. Peristiwa tersebut diperlihatkan dalam petikan di bawah:

“Hei...apa pula nak bagi duit? Kita tolong orang jangan minta balasan. Hari ini orang susah, besok lusa kita pula yang susah,” kata Pak Ngah Hassan.”

“Ah-ahlah adik ni. Mana boleh minta duit? Tak baik tau,” ujar Rofeah menyokong kata-kata ayahnya.”

(*Azrul Wira Anak Laut*, 2006: 96)

Petikan tersebut memaparkan peranan ibu bapa dalam menerapkan nilai ikhlas dalam diri kanak-kanak. Hasil didikan ahli keluarga dapat dilihat secara tidak langsung dalam petikan berikutnya, iaitu melalui

tindakan kanak-kanak mengingatkan adiknya supaya tidak mengharap imbuhan terhadap pertolongan yang telah diberikan. Berdasarkan kajian memperlihatkan bahawa penerapan nilai ikhlas yang diaplikasikan oleh ahli keluarga dalam kehidupan kanak-kanak berjaya membentuk keperibadian kanak-kanak seperti tidak mengharap balasan, membantu orang lain yang memerlukan tanpa memikirkan imbuhan yang akan diterima dan memiliki nilai simpati dan empati yang tinggi terhadap kesusahan dan kekurangan orang lain. Ee Ah Meng (1992: 126) menyatakan bahawa:

“Asuhan dan bimbingan ibu bapa yang sempurna akan membantu kanak-kanak berkembang dengan baik terutamanya dari segi sosioemosi dan mental. Kanak-kanak daripada keluarga tersebut adalah lebih stabil emosinya kerana mendapat kasih sayang dan perhatian yang mencukupi daripada ibu bapa mereka.”

Petikan tersebut menjelaskan bahawa ahli keluarga dapat memupuk nilai-nilai murni dalam diri kanak-kanak dengan menunjukkan contoh yang baik dalam kehidupan seharian bagi melahirkan modal insan yang berkualiti. Seterusnya, persekitaran ahli keluarga yang mengambil berat perkembangan pelajaran dan rohani kanak-kanak turut dipaparkan dalam novel kanak-kanak terpilih. Sikap mengambil berat yang ditunjukkan oleh ahli keluarga seperti memastikan kanak-kanak menyiapkan kerja sekolah dan menemani kanak-kanak membuat kerja sekolah dapat memupuk nilai kasih sayang antara ahli keluarga. Misalnya, ibu bapa Azrul memastikan Azrul dan adik-adiknya menyiapkan kerja sekolah dan solat. Hal ini dapat dilihat dalam petikan berikut, “Dah. Hangpa orang makanlah dulu. Lepas itu sembahyang. Lepas itu, buat kerja sekolah,” ujar Mak Ngah Tijah dari ruang tamu” (*Azrul Wira Anak Laut*, 2006: 79). Petikan tersebut memaparkan persekitaran yang menekankan pencapaian seimbang dunia dan akhirat yang diaplikasikan oleh ahli keluarga dalam mendidik kanak-kanak. Secara tidak langsung, peristiwa tersebut memperlihatkan peranan penting ahli keluarga dalam melahirkan modal insan yang seimbang sahsiah dan rohaniah.

Ringkasnya, ahli keluarga yang menerapkan persekitaran yang sarat dengan nilai agama dan moral mampu melahirkan modal insan yang beretika, bermoral, kaya dengan nilai-nilai murni dan empati. Bronfenbrenner (1979: 104) menjelaskan bahawa “*The child’s psychological growth is facilitated*

by his interaction with person occupying a variety of roles within the home (mother, father, siblings, grandparents). Rohayati, Tengku Intan Marlina dan Madiawati (2018: 182) yang turut menggunakan Teori Ekologi Bronfenbrenner menjelaskan bahawa “Keluarga merupakan individu yang berperanan penting dalam membentuk persekitaran yang dapat membantu kanak-kanak berkembang menjadi individu yang positif.”

Persekitaran dengan Rakan Sebaya

Zakaria, Ahmad Munawar dan Noranizah (2012:165) menyatakan bahawa rakan sebaya mempengaruhi perkembangan kanak-kanak, khususnya perkembangan intelek, sahsiah, emosi dan sosial. Jas Laile Suzana (2016: 143) juga mengatakan bahawa sahabat boleh mempengaruhi tingkah laku seseorang kanak-kanak. Persekitaran rakan sebaya yang mempengaruhi kanak-kanak, antaranya rakan yang saling mengambil berat. Novel *Azrul Wira Anak Laut* (2006) misalnya memaparkan rakan yang menyedari masalah kewangan yang dihadapi oleh rakan apabila melihat rakan tidak membeli makanan di kantin sekolah. Dalam novel ini, dipaparkan watak Nana prihatin terhadap masalah kewangan yang dihadapi oleh Azrul dan menawarkan diri membeli makanan untuk Azrul. Ia ditunjukkan menerusi contoh petikan berikut:

“Jangan tipu. Kalau hang tak ada duit, cakaplah. Aku boleh bagi hang duit sedikit. Hang pilah makan,” ujar Nana lembut. Dia cuba memujuk Azrul.”

(*Azrul Wira Anak Laut*, 2006: 20)

Petikan tersebut menunjukkan bahawa keprihatinan dan sikap ambil berat yang ditunjukkan oleh rakan sebaya ketika kanak-kanak berdepan dengan masalah kewangan. Pertolongan yang dihulurkan bukan sekadar bantuan wang ringgit, tetapi juga dengan cara tutur kata yang lemah lembut untuk memujuk rakan. Secara tidak langsung, rakan yang saling mengambil berat dan prihatin terhadap masalah yang dihadapi oleh rakan akan berusaha untuk membantu dari segi sokongan moral dan juga kewangan. Hal ini sekali gus mewujudkan persekitaran yang akrab, harmoni dan saling memahami antara rakan. Bronfenbrenner (1979: 104) menyatakan, “*The child’s psychological growth is facilitated by his interaction with persons*

occupying a variety of roles.” Dengan kata lain, interaksi dan hubungan kanak-kanak dengan individu yang mempunyai pelbagai peranan yang berada di sekeliling mempengaruhi perkembangan mental dan emosi kanak-kanak.

Hal yang sama turut dilihat dalam novel *Beruk* (2010), iaitu kanak-kanak yang sangat mengambil berat keadaan rakan yang telah didenda oleh guru. Kehadiran rakan dalam menemani kanak-kanak yang dalam kesedihan dan kesukaran telah memberi semangat dan membantu kanak-kanak untuk berdepan dengan situasi tersebut. Misalnya, diperlihatkan watak Som yang mengambil berat terhadap Alias, iaitu bertanyakan soalan yang sama berkali-kali bagi memastikan rakannya itu telah makan dan berada dalam keadaan baik. Di samping itu, Som datang ke rumah Alias untuk mengetahui keadaan Alias yang tidak hadir ke sekolah selama seminggu.

“Som datang perlahan-lahan sambil membawa sebungkus nasi lemak. Som duduk dekat Alias.

Mana boleh... Lias tak bawa bekal, Lias belum makan, kan?”

“Cikgu Sunan tanya Lias. Som kata Lias demam,” beritahu Som.

“Kenapa Lias tak sekolah? Kerja rumah banyak!” tambah Som lagi.

(*Beruk*, 2010: 49, 51 & 125)

Petikan tersebut menjelaskan persekitaran rakan yang mengambil berat dan berusaha membantu kanak-kanak berdepan dengan kesukaran dan kesedihan. Selain itu, persekitaran saling membantu antara kanak-kanak dengan rakan dapat dilihat dalam novel *Beruk* (2010), iaitu Alias dan Som yang selalu menyiapkan kerja sekolah dan sama-sama belajar mengaji al-Quran. Alias juga selalu membantu Som menyelesaikan masalah mata pelajaran Matematik. Hal ini dapat dilihat dengan contoh berikut;

“Lias, tolong tunjuk matematik ni. Saya tak dapat jawabnya,” tiba-tiba Som meminta tolong membuat latihan Matematik. Selalunya begitulah. Selepas membaca al-Quran, Som akan mengajak Alias membuat Matematik. Alias pandai.

(*Beruk*, 2010: 167)

Petikan tersebut menunjukkan hubungan rapat yang terjalin antara kanak-kanak diperlihatkan melalui sikap saling membantu dalam pelajaran. Oleh hal yang demikian, kanak-kanak yang selalu membantu rakan yang

lemah dalam pelajaran bukan sahaja memberi manfaat dalam meningkatkan pencapaian akademik, tetapi turut membentuk peribadi kanak-kanak yang ringan tulang, baik hati dan sentiasa bersedia membantu orang lain. Ringkasnya, hubungan interaksi antara kanak-kanak dengan rakan yang positif dapat menerapkan nilai-nilai murni seperti saling membantu dalam kesusahan, saling mengambil berat dan menanam sikap prihatin dalam diri kanak-kanak.

Persekitaran dengan Guru

Persekitaran antara kanak-kanak dengan guru terjalin sama ada di sekolah atau di rumah. Guru bertanggungjawab memperlihatkan persekitaran yang baik dalam memupuk nilai-nilai murni dalam kehidupan kanak-kanak. Bronfenbrenner (1979: 227) menyatakan bahawa “*The parent and the teacher-as partners, not competitors or strangers, in the child’s learning process.*” Dengan kata lain, guru perlu berganding bahu dengan ibu bapa dalam melahirkan modal insan yang seimbang akhlak dan akademik.

Novel *Beruk* (2010) memperlihatkan guru yang menunjukkan contoh teladan yang tidak baik seperti suka membuli dan memanggil kanak-kanak dengan panggilan yang tidak sesuai. Perkara ini mempengaruhi perkembangan kanak-kanak. Kelakuan guru menghina kanak-kanak dengan panggilan yang tidak sepatutnya, iaitu buruk menjadi ikutan kanak-kanak yang lain:

“Hee, kamu tengok ni, perangainya pun macam buruk!” kata Cikgu Sunan.

“Kawan-kawan Alias ketawa serentak. Mereka sudah berani kerana Cikgu Sunan seperti memberi izin.”

(*Beruk*, 2010: 45)

Guru yang menerapkan nilai-nilai negatif telah mempengaruhi keyakinan diri kanak-kanak, iaitu rendah diri, suka mengasingkan diri, pemalu dan tidak bersemangat untuk ke sekolah. Hal ini turut ditegaskan oleh Siti Salwa dan Azlina (2014: 1) bahawa para pendidik sebenarnya memainkan peranan yang penting mempengaruhi akhlak dan disiplin

para pelajar. Pendidik di sekolah bukan sahaja bertanggungjawab sebagai penyampai ilmu, bahkan bertanggungjawab untuk mendidik akhlak dan mengawal tindak-tanduk anak didik mereka. Oleh hal yang demikian, tugas seorang guru bukan sahaja melahirkan kanak-kanak yang berjaya dalam pelajaran, tetapi mempunyai sahsiah dan tingkah laku yang terpuji. Justeru, menjadi tanggungjawab guru untuk menunjukkan sikap dan kelakuan yang baik dalam mendidik dan berinteraksi dengan kanak-kanak dalam proses pembelajaran dan juga di luar waktu pembelajaran.

Ringkasnya, sikap dan tingkah laku yang ditunjukkan oleh guru sepanjang proses pembelajaran dan di luar kelas memainkan peranan penting dalam membentuk nilai-nilai murni, sikap dan kelakuan kanak-kanak. Charlesworth (2011: 110) turut menyatakan bahawa guru yang mengajar dan menjalinkan hubungan positif dengan kanak-kanak dapat mengurangkan tahap tekanan kanak-kanak, sekali gus menyumbang kepada pencapaian akademik mereka. Hal ini berbeza dengan guru yang menggunakan kekerasan, kritikan dan teknik interaksi terpisah yang menyebabkan kanak-kanak tertekan. Zakaria, Ahmad Munawar dan Noranizah (2012: 166) menyatakan bahawa “Guru yang bersifat penyayang dan cekap menguruskan aktiviti pengajaran dan pembelajaran dalam bilik darjah akan melahirkan modal insan yang berilmu, berketerampilan, berakhlak mulia, bertanggungjawab dan berkeupayaan mencapai kesejahteraan diri serta memberi sumbangan terhadap keharmonian dan kemakmuran negara.”

Selain itu, dalam novel *Beruk* (2010) turut menunjukkan sikap guru yang positif dalam mendidik kanak-kanak yang diperlihatkan melalui watak Guru Besar yang sentiasa memerhati dan mengawasi kanak-kanak. Perkara tersebut diperlihatkan dalam petikan di bawah:

“Guru Besar sayang kepada Alias. Alias murid yang baik. Tidak nakal. Alias salah seorang murid yang pintar dalam matematik.”

“Cubalah cikgu siasat. Kalau boleh, pergi ke rumahnya. Sayang budak tu...periksa dah dekat,” kata Guru Besar.

“Seorang guru bukan sekadar mengajar dalam darjah, cikgu.”

(*Beruk*, 2010: 148 & 149)

Petikan tersebut menunjukkan sikap dan kelakuan seorang guru yang prihatin terhadap anak muridnya dengan mengarahkan guru kelas menyiasat dan pergi ke rumah untuk mengetahui sendiri sebab musabab kanak-kanak tidak hadir ke sekolah. Sikap guru yang prihatin dan selalu mengawasi tindak-tanduk kanak-kanak telah menunjukkan kesan positif terhadap perkembangan kanak-kanak kerana guru dapat mengetahui masalah serta membantu kanak-kanak mencari jalan mengatasi masalah yang dihadapi. Hal ini dapat dilihat dalam petikan berikut:

“Alias mendengar kata-kata itu berlainan sekali dengan kata-kata di sekolah. Kata-kata itu macam orang sangat menyayanginya. Lalu dengan penuh manja dia mendekati sedikit lagi kepada Cikgu Sunan. Dia memeluk lutut Cikgu Sunan.”

“Mak, esok Lias nak ke sekolah,” katanya sambil memeluk ibunya dengan mesra.”

(Beruk, 2010: 196 & 204)

Berdasarkan petikan tersebut memperlihatkan kesan positif terhadap sikap kanak-kanak kerana sikap prihatin yang ditunjukkan oleh guru. Ab. Halim & Mohamad Khairul Azman (2010: 44) menjelaskan bahawa guru dalam masyarakat perlu menjadi *role model* yang dicontohi dan bukan sekadar seorang pekerja yang hanya dibayar gaji sahaja. Dengan kata lain, seorang guru perlu menunjukkan sikap dan kelakuan yang baik supaya menjadi teladan kepada kanak-kanak. Hal ini demikian kerana guru merupakan salah satu persekitaran penting dalam kehidupan kanak-kanak yang terdapat dalam mikrosistem.

Ringkasnya, guru memainkan peranan penting dalam mendidik dan mempraktikkan nilai-nilai murni dalam diri kanak-kanak. Ia boleh dilakukan menerusi hubungan antara guru dengan kanak-kanak dengan memastikan kanak-kanak tidak ketinggalan dalam pelajaran dan mendapat perhatian yang adil. Hal ini demikian disebabkan, guru bukan sekadar pendidik yang memberikan ilmu pengetahuan, tetapi juga menggalas peranan penting dalam menghasilkan modal insan yang cemerlang dalam akademik dan sahsiah. Siti Salwa dan Azlina (2014: 1) menyatakan bahawa “Pendidik di sekolah bukan sahaja bertanggungjawab sebagai penyampai ilmu bahkan bertanggungjawab untuk mendidik dan mengawal tindak tanduk anak didik mereka.”

Persekitaran dengan Jiran

Abdullah Nasih Ulwan (1988: 475) mentakrifkan “Jiran merupakan individu yang tinggal berdekatan dari kanan, kiri, depan, belakang, atas dan bawah dan dihitung sehingga 40 buah rumah dari setiap penjuru.” Oleh hal yang demikian, persekitaran yang terbina dalam perhubungan kanak-kanak dengan jiran memikul tugas penting dalam membentuk nilai-nilai murni dalam diri kanak-kanak. Novel *Beruk* (2010) memperlihatkan peranan yang dimainkan oleh jiran dalam membantu dan meringankan beban kanak-kanak. Misalnya, dapat dilihat peranan Mak Su Kiah yang selalu memasak makanan untuk Alias dan ibunya kerana memahami kesusahan hidup Alias dan ibunya. Selain itu, Pak Din juga selalu membantu membeli ubat dan mengupah Alias memanjat pokok kelapa yang dapat dilihat dalam petikan berikut:

“Mak Su Kiah sangat baik hati pada Alias dan ibunya. Mak Su Kiahlah yang menjaga ibu Alias jika terjadi sakit penting. Boleh dikatakan dua hari dalam seminggu, makan tengah hari Mak Su Kiahlah yang memberi sayur gulai sebelum Alias masak sendiri.”

“Boleh tolong belikan ubat batuk untuk mak? Mak batuk sehari dua ni,” katanya”

(*Beruk*, 2010: 66 & 131)

Petikan tersebut menunjukkan bagaimana semangat kejiranan dapat membantu jiran yang ditimpa kesusahan. Sikap jiran yang ringan tulang dan selalu menghulurkan bantuan ketika kanak-kanak berada dalam kesusahan mempengaruhi sahsiah dan tindak-tanduk kanak-kanak. Kajian menunjukkan bahawa jiran yang selalu membantu dan meringankan beban kanak-kanak mampu membentuk modal insan yang mempunyai nilai hormat-menghormati, menghargai jasa orang lain, mengenang budi dan berusaha untuk melakukan kebaikan yang sama kepada orang lain. Peristiwa ini diperlihatkan dalam petikan berikut:

“Mak Su...Mak Su masih adakah lagi kelapa masak?”

“Kenapa?”

“Petang ni saya nak petik kelapa dengan Pon. Kalau Mak Su nak buah masak untuk tanak minyak, saya nak bawa balik,” kata Alias...

(*Beruk*, 2010: 68)

Berdasarkan petikan tersebut memperlihatkan sikap hormat kanak-kanak kepada jiran tetangga yang selalu membantu kanak-kanak. Panggilan yang digunakan oleh kanak-kanak kepada jiran menunjukkan sikap hormat kanak-kanak kepada jiran. Selain itu, turut diperlihatkan ialah usaha kanak-kanak untuk membalas jasa jiran dengan menawarkan diri membawa beberapa biji kelapa untuk dibuat minyak. Secara tidak langsung, tindakan yang diperlihatkan oleh kanak-kanak menunjukkan sikap hormat, menghargai jasa dan berusaha untuk membalas budi jiran tetangga yang telah membantu kanak-kanak.

Selain itu, jiran yang mengambil berat keadaan hidup dan pelajaran kanak-kanak diperlihatkan dalam novel *Beruk* (2010). Jiran selalu bertanyakan sama ada kanak-kanak sudah makan dan bertanyakan sebab kenapa kanak-kanak tidak pergi ke sekolah. Contohnya dalam petikan berikut: “Heee, tak ke sekolah?” tiba-tiba Alias dijerkah oleh Mak Su Kiah yang entah datang dari mana pagi-pagi lagi” (*Beruk*, 2010: 98). Persekitaran mengambil berat yang ditunjukkan oleh jiran kepada kanak-kanak mampu membina keperibadian kanak-kanak yang lebih ceria dan menjalinkan hubungan sosial yang baik dengan individu sekeliling. Contoh dalam petikan berikut: “Nak petik buah kelapa Mak Su!” beritahu Alias. Alias tersengih” (*Beruk*, 2010: 98). Petikan tersebut memperlihatkan hubungan sosial dan sikap Alias yang berbeza ketika di rumah dengan di sekolah. Alias lebih ceria di rumah apabila berbual dengan jiran berbanding jika di sekolah Alias seorang yang pendiam. Rohayati, Tengku Intan Marlina dan Madiawati (2018: 114) menjelaskan bahawa:

“Jiran merupakan individu kedua selepas keluarga yang akan membantu ketika dalam kesusahan. Oleh itu, hubungan yang baik atau sebaliknya dengan jiran memberi kesan dalam perkembangan psikologi kanak-kanak”.

Petikan tersebut menunjukkan bahawa jiran tetangga ialah persekitaran terdekat yang membantu dalam kesusahan dan memikul tanggungjawab penting dalam kehidupan kanak-kanak. Sikap mengambil berat yang ditunjukkan oleh jiran tetangga mampu menghasilkan modal insan yang berkembang seimbang antara emosi dan tingkah laku.

Persekitaran yang memperlihatkan jiran memberi nasihat kepada kanak-kanak dengan tujuan untuk memberi semangat dan dorongan mampu untuk menjadi pembakar semangat kepada kanak-kanak untuk melakukan yang terbaik dalam pelajaran dipaparkan dalam novel *Azrul Wira Anak laut* (2006). Tindakan jiran yang memberi nasihat kepada kanak-kanak supaya belajar dengan bersungguh-sungguh dan ikhlas dalam menuntut ilmu merupakan persekitaran yang mampu memberi motivasi dan semangat kepada kanak-kanak. Misalnya, Pak Long Seman dan Pak Njang Badri memberi nasihat kepada Azrul untuk belajar bersungguh-sungguh supaya dapat mengubah kehidupan keluarga yang miskin kerana pekerjaan sebagai nelayan tidak memberikan pendapatan yang lumayan dan berbahaya. Hal ini dapat dilihat dalam petikan berikut:

“Hang belajar rajin-rajin. Jangan kerja ke laut ni. Dah besar nanti, kerja bagus-bagus.

“Ke laut, ke laut juga...pelajaran jangan lupa. Sekolah bukan nak periksa saja. Yang penting, ilmu,” sampuk Pak Njang Badri”

(Azrul Wira Anak Laut, 2006: 40 & 49)

Petikan tersebut menunjukkan peranan jiran dalam memberi nasihat untuk kebaikan masa depan kanak-kanak. Persekitaran jiran yang memberi nasihat dilihat mampu memberi kesedaran kepada kanak-kanak perihal kepentingan menuntut ilmu. Peristiwa ini diperlihatkan dalam petikan berikut: “Kata-kata Pak Long Seman, Busu Jantan dan Pak Njang Badri telah ditusukkannya ke dalam kotak fikirnya dalam-dalam. Dia tahu, ke laut tidak menjanjikan apa-apa untuk masa depannya. Yang penting ialah pelajaran. Tanpa pelajaran tidak mungkin dia akan berjaya menempuh hidup pada masa depan”

(Azrul Wira Anak Laut, 2006: 49)

Selain itu, persekitaran jiran yang membantu kanak-kanak daripada fitnah dapat dilihat dalam novel *Beruk* (2010). Misalnya, ketika melihat jiran tetangga dituduh melulu, menjadi tanggungjawab jiran yang melihat ketidakadilan tersebut untuk mempertahankan satu sama lain. Pak Din telah tampil mempertahankan Alias dari tuduhan Mak Cik Miah. Pak Din tidak

bersetuju dengan tuduhan melulu Mak Cik Miah dan berusaha menuntut keadilan untuk Alias seperti mana yang dipaparkan dalam petikan berikut:

“Kau pastikah beruk Alias, Miah?” Pak Din bertanya dengan nada lembut seperti meminta Miah berfikir panjang.”

“Tapi kau tak sedar, kampung kita ni dekat hutan,” katanya.

“Yang rosak tu hanya setandan, Miah. Apa nak susah,” kata Pak Din.

“Aku saja yang ganti!”

(*Beruk*, 2010: 158, 159 & 160)

Petikan tersebut menjelaskan usaha-usaha yang dilakukan oleh jiran dalam mempertahankan ketidakadilan yang menimpa kanak-kanak kerana tidak berdaya mempertahankan diri. Tindakan jiran yang berani tampil membantu telah berjaya melepaskan kanak-kanak daripada fitnah dan tekanan perasaan seperti malu, sedih dan tersisih. Peranan jiran dalam mempertahankan dan membantu kanak-kanak ketika difitnah mampu menenangkan, memulihkan semangat dan keyakinan diri kanak-kanak. Ringkasnya, persekitaran yang baik antara jiran dengan kanak-kanak seperti jiran yang baik, membantu dalam kesusahan dan mengambil berat mampu membentuk peribadi kanak-kanak.

KESIMPULAN

Kedua-dua novel kanak-kanak yang dipilih sarat dengan persekitaran yang menerapkan nilai-nilai moral yang mampu membentuk sahsiah, tingkah laku, emosi, rohani dan akademik kanak-kanak. Contoh teladan dan nilai-nilai moral yang ditunjukkan oleh ahli keluarga dalam kehidupan seharian kanak-kanak menjadi aspek penting dalam usaha menyediakan kanak-kanak menjadi insan yang berakhlak terpuji. Selain itu, tingkah laku, sikap, layanan dan contoh teladan yang ditunjukkan oleh guru dalam mendidik kanak-kanak menjadi ikutan, sekali gus membentuk peribadi terpuji dan membantu mengembangkan tahap prestasi akademik, kokurikulum dan hubungan kemasyarakatan kanak-kanak. Hubungan kanak-kanak dengan rakan dan jiran turut mempengaruhi sikap dan tingkah laku kanak-kanak

di sekolah dan juga di rumah. Kesemua persekitaran yang melingkari kehidupan kanak-kanak menjadi aspek penting dalam membantu kanak-kanak menjadi modal insan yang memiliki akademik dan akhlak terpuji dalam memacu kecemerlangan negara.

PENGHARGAAN

Artikel ini merupakan sebahagian daripada kajian penyelidikan penulis dalam pengajian kedoktoran berkenaan Pengaruh Ekologi terhadap Perwatakan Kanak-kanak dalam Novel-novel Hadiah Sastera Perdana Malaysia di Akademi Pengajian Melayu, Universiti Malaya dari September 2015 hingga September 2019. Penulis ingin mengucapkan setinggi penghargaan kepada MyBrain15 dan Yayasan Negeri Sarawak atas pembiayaan program kedoktoran ini. Penulis juga ingin mengucapkan penghargaan kepada Profesor Madya Dr. Tengku Intan Marlina Tengku Mohd Ali dan Dr. Madiawati Mamat @ Mustaffa yang merupakan penyelia disertasi dan pensyarah di Akademi Pengajian Melayu, Universiti Malaya, Kuala Lumpur.

RUJUKAN

- Ab. Halim Tamuri & Mohamad Khairul Azman Ajuhary. (2010). Amalan pengajaran guru Pendidikan Islam berkesan berteraskan konsep mu'allim. *Journal of Islamic and Arabic Education*, 2 (1), 43–56.
- Abd. Razak Zakaria. (2011). *Hubungan konteks keluarga dengan penglibatan ibu bapa dan pencapaian akademik anak-anak di sekolah menengah*. Tesis PhD (Tidak diterbitkan). Universiti Malaya, Kuala Lumpur, Malaysia.
- Abdullah Nasih Ulwan. (1988). *Pendidikan anak-anak dalam Islam* (2nd Ed.). Singapura: Pustaka Nasional Pte Ltd.
- Abdullah Nasih Ulwan. (1988). *Pendidikan anak-anak dalam Islam*. Singapura: Pustaka Nasional Pte Ltd.
- Aras, G. (2015). Personality and individual differences: Literature in psychology- psychology in literature. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 185, 250–257.
- Arba'ie Sujud & Nik Rafidah Nik Muhamad Affendi. (2011). Pembentukan emosi kanak-kanak melalui bahan bacaan sastera. *Jurnal Pengajian Melayu*, 22, 66–89.

- Azizi Abdullah. (2010). *Beruk*. Kuala Lumpur: Al-Ameen Serve Holdings.
- Bettina Kummerling-Meibauer. (2014). What goes on in Strangers' Minds? How reading children's books affects emotional development. *Narative Works: Issues, Investigations & Interventions*, 4 (2), 64–65.
- Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development: Experiments by nature and design*. Cambridge, London: Harvard University Press.
- Burhan Nurgiyantoro. (2010). Sastra anak dan pembentukan karakter. *Cakrawala Pendidikan Edisi Khusus*, 25–40.
- Charlesworth, R. (2011). *Understanding child development* (8th ed.). Wadsworth: Cengage Learning.
- Denis, C. M. (2012). *Attention deficit hyperactivity disorder and bronfenbrenner's ecology of human development*. PhD Thesis (Unpublished) Georgia Southern University, Georgia, USA. Dilayari daripada <https://digitalcommons.georgiasouthern.edu>.
- Ee, Ah Meng. (1992). *Psikologi perkembangan: Aplikasi dalam bilik darjah*. Kuala Lumpur: Fajar Bakti.
- Hadijah Rahmat. (2006). *Peranan dan perkembangan sastera kanak-kanak*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Hassan Omar. (2006). *Azrul Wira Anak Laut*. Selangor: 'K' Publishing Sdn. Bhd.
- Jas Laile Suzana Jaafar. (2016). *Psikologi kanak-kanak dan remaja*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Khairul Anum Mohd Ali. (1 Mei, 2017). Karya sastera perakam keperihalan kemanusiaan. Dilayari daripada <http://tciptadb.com>.
- Mohamad Ali Hasan. (2014). Masalah disiplin dan jenayah di kalangan pelajar-pelajar sekolah di Malaysia: Perspektif Ibu Bapa dan PIBG. Seminar Kebangsaan Pencegahan Jenayah Juvana, Institut Kefahaman Islam (IKIM) & Jabatan Kebajikan Masyarakat pada 10-11 Februari 2014 di Kuala Lumpur, Malaysia.
- Mohd Firdaus Che Yaacob & Normaliza Abd Rahim. (2014). Cerita rakyat membentuk moral positif kanak-kanak melalui nilai murni. *Journal of Business and Social Sciences*, 2 (2), 74–85.
- Muhammad Nur Abdul Hafiz Suaid. (2010). *Asas membina generasi berkualiti*. Selangor: Al-Hidayah Publication.
- Nik Rafidah Nik Muhamad Affendi & Awang Azman Awang Pawi. (2016). Nilai sosiobudaya dalam cerita kanak-kanak pilihan. *Persidangan Antarabangsa Sains Sosial & Kemanusiaan*, 3, 2–15.
- Noralina Omar. (2016). Kajian ekologi keluarga dan kesejahteraan hidup kanak-kanak. Dlm. Haris Abd. Wahab & Siti Hajar (Eds.). *Kaedah penyelidikan kerja Sosial: Pengalaman di Lapangan* (hlm.127–144). Kuala Lumpur: Penerbit Universiti Malaya.

- Noralina Omar. (2018). *Kesejahteraan hidup kanak-kanak*. Kuala Lumpur: Penerbit Universiti Malaya.
- Norazimah Zakaria. (2015). Penghayatan nilai murni dalam pembangunan modal insan melalui Kesusasteraan Melayu Tradisional. Dilayari daripada <https://www.researchgate.net/publication>.
- Rohayati Junaidi, Tengku Intan Marlina Tengku Mohd Ali & Madiawati Mamat @ Mustaffa. (2018). Persekitaran kanak-kanak dalam Novel Beruk. *Gema Online® Journal of Language Studies*, 18 (1), 106–120.
- Salmah Ayob. (1981). Sastera untuk kanak-kanak: Fungsi dan implikasinya. *Jurnal Pendidik dan Pendidikan*, 3 (1), 73–82.
- Siti Salwa Md. Sawari & Azlina Mustaffa. (2014). Guru bersahsiah mulia menurut pandang Ibnu Sahnun: Analisa buku adab al-Mualimin. *The Online Journal of Islamic Education*, 2 (2), 1–10.
- Stivaros, H. (2007). *An ecological perspective of children's school experiences and educational outcome*. PhD Thesis (Unpublished) University of Huddersfield, Huddersfield, England. Dilayari daripada <http://eprints.hud.ac.uk/id/eprint/959/1>.
- Utusan Online. (19 Februari, 2017). Masalah disiplin dan kecelaruan psikologi. *Utusan Online*. Dilayari daripada <http://www.utusan.com.my/gaya-hidup/masalah-disiplin-dan-kecelaruan-psikologi-1.446172>.
- Zakaria Stapa, Ahmad Munawar Ismail & Noranizah Yusuf. (2012). Faktor persekitaran sosial dan hubungannya dengan pembentukan jati diri. *Jurnal Hadhari (Edisi Khas)*, 155–172.

